

Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός

Τα νεανικά του χρόνια – Η φοίτησή του στην Αθωνιάδα Σχολή του Αγίου Όρους – Οι τρεις περιόδους του – Η διδασκαλία του και η ίδρυση 200 σχολείων χάρη στις πρωτοβουλίες του – Ποιοι ευθύνονται για τον θάνατό του;

Μια μεγάλη μορφή της τουρκοκρατούμενης Ελλάδας ήταν αναμφίβολα ο Κοσμάς ο Αιτωλός. Πολυσχιδής προσωπικότητα, λόγιος, ιεροκήρυκας, κοινωνικός μεταρρυθμιστής και διαφωτιστής, γνωστός και ως Πατροκοσμάς.

Οι πληροφορίες για τα πρώτα χρόνια της ζωής του, είναι αντικρουόμενες. Όπως μαρτυρεί όμως και το προσωνύμιο "ο Αιτωλός", σίγουρα γεννήθηκε στην Αιτωλοακαρνανία, πιθανότατα το 1714. Το βαπτιστικό του όνομα ήταν Κώνστας. Για το επώνυμό του, στις περισσότερες πηγές διαβάζουμε ότι είναι άγνωστο. Ορισμένα άρθρα στο διαδίκτυο, γράφουν και το επώνυμό (;) του. Σκόνδρας (σε άλλο άρθρο ως Σκόνδρα αναφέρεται η μητέρα του, ενώ ο πατέρας του λεγόταν Βραχωρίτης, Βραχώρι: το Αγρίνιο παλαιότερα), Ανυφαντής (= επαγγελματίας υφαντής, οι πρόγονοί του ήταν πιθανότατα υφαντές) και Δημητρίου. Οφείλουμε να αναφέρουμε αυτά τα επώνυμα, κανένα όμως από τα οποία δεν είναι εξακριβωμένα.

Ως τόπος γέννησής του, αναφέρεται το Μέγα Δένδρο Αιτωλίας (Μέγα Δέντρο του Απόκουρου, Τριχωνίδας Αιτωλοακαρνανίας κατά τον Κώστα Σαρδέλη). Ο Φάνης Μιχαλόπουλος έχει διαφορετική άποψη. Αναφέρει ως τόπο γέννησής του το χωριό Ταξιάρχης της Αιτωλοακαρνανίας. Το τεκμηριώνει, με την αναφορά του στον αδελφό

του Κοσμά, Χρύσανθο τον Αιτωλό, διαπρεπή λόγιο και διδάσκαλο. «Ο εν ιερομονάχοις ελάχιστος διδάσκαλος Χρύσανθος ο Εσωχωρίτης εκ της επαρχίας Ναυπακτίας και Άρτης του καλούμενου Αποκούρου και εκ του χωρίου Ταξιάρχης».

Απόκουρο, ήταν ολόκληρο διαμέρισμα της Αιτωλίας και της Ναυπακτίας με πολλά χωριά και με ξεχωριστό μικρό αρματολίκι στα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Στον Ταξιάρχη, σώζεται το σπίτι που γεννήθηκε (Θ. Χαβελλάς, «Ιστορία Αιτωλών», Συνέχεια, 1883, σελ. 45) και λίγο πιο πέρα το μοναστήρι που ανακαίνισε ο ίδιος.

Αλλά και στην «Ιερά Διήγηση» της Μονής Προυσού, αναφέρεται ως τόπος γέννησης του Κοσμά του Αιτωλού, το χωριό Ταξιάρχης.

Ο πατέρας του ήταν Ηπειρώτης, κατά πάσα πιθανότητα από τα Ζαγόρια.

Τα νεανικά χρόνια του Κοσμά του Αιτωλού

Στα πρώτα χρόνια της ζωής του, ο Κοσμάς φαίνεται ότι έμεινε στο χωριό του μαζί με τους γονείς του, ασχολούμενος μάλλον, με γεωργικές και χειροτεχνικές εργασίες. Είχε έντονη κλίση προς τα γράμματα και τη θρησκεία και σε ηλικία περίπου 20 ετών, αποφάσισε να σπουδάσει συστηματικότερα. Φαίνεται ότι ξεκίνησε τις σπουδές του στο σχολείο της Λομποτινάς Ναυπακτίας, κοντά στον ιερομόναχο Ανανία Δερβισάνο. Στη συνέχεια, πιθανότατα, παρακολούθησε μαθήματα στο σχολείο της Αγίας Παρασκευής, το πιο φημισμένο σ' όλη τη γύρω περιοχή, με δάσκαλο τον ευρυμαθή Θεοφάνη.

Εκεί, έλαβε και μερικές στοιχειώδεις γνώσεις ιατρικής οι οποίες στα επόμενα χρόνια του φάνηκαν υπερπολύτιμες. Μετά από 8 χρόνια φοίτησης εκεί, διορίστηκε βοηθός δασκάλου στη Λομποτινά, με διευθυντή τον πρώτο του δάσκαλο Ανανία Δερβισάνο. Ο Ανανίας τον προέτρεψε να μορφωθεί καλύτερα στο «Ελληνομουσείο» Βρανιανών των Αγράφων, όπου σχολάρχης ήταν ο αδελφός του Κοσμά, Χρύσανθος. Ίσως συνέχισε το διδακτικό του έργο ως υποδιδάσκαλος.

Ο Κοσμάς στο Άγιο Όρος.

Όταν όμως, γύρω στο 1743, ιδρύθηκε στο Άγιο Όρος (συγκεκριμένα στη Μονή Βατοπεδίου) η Αθωνιάδα Σχολή, η οποία σύντομα απέκτησε μεγάλη φήμη, ο Κοσμάς αποφάσισε να μεταβεί

στον Άθω. Αυτό φαίνεται ότι έγινε γύρω στο 1750. Εκεί, είχε δασκάλους τον Ευγένιο Βούλγαρη, τον πρώτο και επιβλητικότερο εισηγητή της Μεγάλης Ιδέας, τον Παναγιώτη Παλαμά, τον Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη και το Νικόλαο Τζαρτζούλη, νεωτεριστή, ρωσόφιλο, με σπουδές στην Ευρώπη (αρχικά σπούδασε στα Γιάννενα) και με μεγάλη φήμη, που επισκίασε για κάποιο διάστημα ακόμα κι αυτήν του Ευγένιου Βούλγαρη.

Ο Βούλγαρης φέρεται ότι είχε μύσει μια ομάδα από περίπου 30 άτομα, η οποία είχε σαν σκοπό της να βοηθήσει το Έθνος «διά της μαθήσεως των γραμμάτων».

Το 1759 όμως, οι μαθητές της Αθωνιάδας Σχολής χωρίστηκαν σε δύο παρατάξεις. Τους νεωτεριστές και τους συντηρητικούς. Απογοητευμένος, ο Κοσμάς πήγε στη Μονή Φιλοθέου του Αγίου Όρους, όπου έγινε μοναχός και πήρε το όνομα με το οποίο έγινε γνωστός, αλλάζοντας το αρχικό του όνομα, Κώνστας.

Ο Κοσμάς ξεκινά τις περιοδείες του.

Στα τέλη του 1759, ο Κοσμάς αποφάσισε ότι έφτασε η ώρα για να ξεκινήσει την αποστολή του. Πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου βρισκόταν ο αδελφός του Χρύσανθος, δάσκαλος των παιδιών του Σούτσου και με στενές σχέσεις με το Πατριαρχείο. Οικουμενικός Πατριάρχης ήταν τότε ο Σεραφείμ Β', από το Δέλβινο της Βορείου Ηπείρου, φανατικός ρωσόφιλος. Ο Πατριάρχης γοητεύτηκε από την προσωπικότητα του Κοσμά και το 1760, του έδωσε πρόθυμα την άδεια για να αρχίσει το ιεραποστολικό του έργο. Λέγεται μάλιστα, ότι συνόδευσε τον Κοσμά ως το πρόθυρο του Πατριαρχείου και τον ευλόγησε.

Ο Κοσμάς πίστευε ότι ένα πνεύμα ανώτερο, «μια θεία βούληση», τον είχε προστάξει να αναλάβει το έργο της ανύψωσης του Γένους.

Η έναρξη της ιεραποστολικής δράσης, σχεδόν ταυτόχρονα με τον Κοσμά, από τον λόγιο ιεροκήρυκα του Πατριαρχείου Δωρόθεο Βουλησμά, ενισχύει την άποψη ότι υπήρχε γενικότερος σχεδιασμός από το Φανάρι για πνευματική και θρησκευτική ανύψωση των Ελλήνων.

Η πρώτη περιοδεία του Κοσμά

Ο Πατριάρχης ζήτησε από τον Κοσμά να περιοδεύσει πρώτα στα χωριά της Θράκης, καθώς ο ίδιος είχε χρηματίσει μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως και στη συνέχεια να περάσει στη Θεσσαλία κι από εκεί στην Αιτωλία. Φορώντας το απλό κι απέριττο ράσο του Τάγματος των Βασιλειανών και κρατώντας ένα ραβδί στο χέρι, ξεκίνησε τη δύσκολη πορεία του.

Αρχικά, περιόδευσε στα χωριά της Κωνσταντινούπολης και της Θράκης, όπου οι πληθυσμοί ήταν ανάμεικτοι και βυθισμένοι στο σκοτάδι. Η διδασκαλία του αμέσως απέδωσε καρπούς. Τα πλήθη έτρεχαν πίσω του σαστισμένα. Ο Κοσμάς γινόταν, κατά τον Φ. Μιχαλόπουλο, «μετάρσιος» (αυτός που αιωρείται ψηλά στον αέρα). Ακολούθησαν τα χωριά της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και τελικά, η ιδιαίτερη πατρίδα του, η Αιτωλοακαρνανία. Μίλησε στο Βραχώρι (Αγρίνιο), τη Ναύπακτο και το Μεσολόγγι, όπου ξαναβρήκε τον παλιό του δάσκαλο, Παναγιώτη Παλαμά, που προσπαθούσε να φτιάξει το δικό του σχολείο στην πόλη.

Ο λόγος του Κοσμά, πύρινος και καυστικός, γοήτευε τα πλήθη. Ο απλός κόσμος σαγηνευόταν από τα λόγια και την προσωπικότητά του. Όμως, δεν ίσχυε το ίδιο για τους άρχοντες και τους πλούσιους τους οποίους κατέκρινε, όπως και τους ανώτερους κληρικούς.

Όταν ο Πατριάρχης Σεραφείμ Β' παραιτήθηκε (1761), ο Κοσμάς πήγε πάλι στην Κωνσταντινούπολη για να ανανεώσει την άδειά του. Δεν χρησιμοποίησε καθόλου τις υψηλές γνωριμίες του αδελφού του Χρυσάνθου. Επισκέφθηκε μόνος του το νέο Πατριάρχη Σαμουήλ, ένθερμο φίλο των γραμμάτων ο οποίος πρόθυμα του ανανέωσε την άδεια (1763).

Έτσι, ο Κοσμάς, ξεκίνησε τη δεύτερη περιοδεία του, που κράτησε περίπου ως το 1773.

Η δεύτερη περιοδεία του Κοσμά.

Όπως πιθανότατα έχουν καταλάβει οι αναγνώστες μας, πολλές πτυχές της ζωής και του έργου του Κοσμά του Αιτωλού, δεν είναι ξεκάθαρες καθώς υπάρχουν ελάχιστα ή και αντικρουόμενα μεταξύ τους στοιχεία.

Η Θράκη ήταν το πρώτο μέρος της δεύτερης περιοδείας του. Εκεί, έμεινε για μικρό χρονικό διάστημα. Στη συνέχεια, πήγε στην Ανατολική

Μακεδονία κι από εκεί στο Άγιο Όρος, στη Μονή Φιλοθέου για να ζητήσει την άδεια απομάκρυνσης από αυτή. Χειρόγραφο που σώζεται στο μοναστήρι γράφει:

«Οι εν τη Μονή (του Φιλοθέου) αγνοούντες τα περί διδασκαλίας του οσίου Κοσμά, εθεώρουν αυτόν ως άνθρωπον εκπληρούντα τα χριστιανικά καθήκοντά του, μηδέν εις την Μονήν προσπορισάμενον όφελος». Έτσι, η άδεια ανανεώθηκε και ο Κοσμάς μ' ένα καΐκι έφτασε στη Σκόπελο, έπειτα στη Σκιάθο και στη συνέχεια στο Τρίκερι, απ' όπου ξεκίνησε την περιοδεία του στη Μαγνησία.

Επισκέφθηκε τα χωριά του Πηλίου, στη συνέχεια την Αγιά, τα χωριά του Κίσαβου (Όσσας) και τελικά τη Λάρισα. Εκεί, τόσο οι Έλληνες όσο και οι Τούρκοι προύχοντες αλλά και οι Εβραίοι, δεν είδαν με καθόλου καλό μάτι το κήρυγμά του. Λέγεται μάλιστα ότι κάποτε αρνήθηκαν να του δώσουν νερό από κάποιο πηγάδι της πόλης, ο Κοσμάς δυσφόρησε κι από τότε οι Λαρισαίοι δεν έπιναν νερό από τα πηγάδια που ήταν γλυφό αλλά από τον Πηνειό! (Κ. Φαλταίτς, "Ο Άγιος Κοσμάς", 1929).

Ο Κοσμάς δεν έμεινε στην πόλη. Τα κηρύγματά του ενάντια στην πολυτέλεια, την τοκογλυφία, τον πλούτο και τις καταπιέσεις συναντούσαν αντιδράσεις. Πεδίο δράσης του, ήταν τα μικρά χωριά και οι πεδιάδες. «Δια το πλήθος του λαού, όπου δεν τους εχώρει καμία εκκλησία, εξ ανάγκης έκανε την διδαχήν του έξω εις τας πεδιάδας. Όθεν εσυνήθιζε και οπού έμελλε να σταθεί να διδάξει, πρώτον έλεγε και εκατασκεύαζαν ένα σταυρόν ξύλινον μεγάλον και τον έσταιναν εκεί. Έπειτα ακουμβίζοντας απάνω εις το ξύλον του σταυρού ένα σκαμνί, εις το οποίον ανεβαίνοντας εδίδασκε. Και μετά την διδαχήν το μεν σκαμνί το διέλυε και το έπαιρνε μαζί του, οπού κι αν επήγαινε. Ο δε σταυρός έμενεν εκεί εις ενθύμησιν παντοτινήν του κηρύγματος».

Από την πεδινή Θεσσαλία, κατευθύνθηκε προς τον Όλυμπο όπου μύησε μυστικά τους αρματολούς στα πατριωτικά του σχέδια.

Αργότερα, επισκέφθηκε την Κοζάνη, τα Γρεβενά, τα Σέρβια και τα Χάσια, όπου μύησε και τον φημισμένο κλεφταρματολό Τότσκα στους απελευθερωτικούς σκοπούς του.

Στην περιοχή της Δυτικής και Βόρειας Μακεδονίας, αντιμετώπισε το πρόβλημα των δίγλωσσων κατοίκων. Ο ελληνισμός έφτανε τότε ως το Μοναστήρι (σημ. Μπίτολα της FYROM) και το Κρούσοβο (γνωστό και ως Αχλαδοχώρι). Εκεί, ο Κοσμάς, μίλησε σε ελληνόφωνους και βλαχόφωνους. Σ' εκείνα τα δυσπρόσιτα μέρη, με δική του πρωτοβουλία, χτίστηκαν πολλά προσκυνητάρια (μικρά κτίσματα για προσκύνηση και προσευχή).

Παράλληλα, μύησε τους κλέφτες της Πίνδου στη Μεγάλη Ιδέα.

Από τη Μακεδονία, κατευθύνθηκε στην Ήπειρο. Το κήρυγμά του βρήκε τεράστια απήχηση στο Μέτσοβο. Κάνουμε εδώ μια παρένθεση για να αναφερθούμε στους Βλάχους της Πίνδου, των Χασίων, του Βερμίου και του Γράμμου. Όπως γράφει ο Φ. Μιχαλόπουλος, ο αριθμός τους, κάτω από τον Δούναβη, σε όλα τα Βαλκάνια, ήταν περίπου 28.000 οικογένειες.

Στις καθαρά ελληνικές περιοχές (Μοναστήρι, Βωβούσα, Κοζάνη, Μέτσοβο, Συρράκο, Γρεβενά κ.ά.) έφταναν τις 20.000 οικογένειες. Μόνο η Μοσχόπολη, μεγάλο κέντρο του ελληνισμού της Βορείου Ηπείρου επί τουρκοκρατίας, είχε 30.000 κατοίκους. Οι ορεινοί αυτοί πληθυσμοί ήταν ελληνικότατοι στην ψυχή και το φρόνημα.

Επανερχόμαστε στην περιοδεία του Κοσμά. Από το Μέτσοβο, πήγε στην Κόνιτσα, όπου υπήρχαν πολλοί εξισλαμισμένοι κάτοικοι. Συνέχισε προς τα Ζαγοροχώρια, όπου πέτυχε να σταματήσουν να μιλιούνται τα βλάχικα και να χρησιμοποιούνται τα ελληνικά. Συνέχισε προς τη Ζίτσα, τα χωριά του Ασπροπόταμου (Αχελώου) και των Αγράφων. Στην περιοχή του Ασπροπόταμου, έφτασε στα άκρα, καθώς καταράστηκε χωριά. Ωστόσο και εκεί τελικά το κήρυγμά του βρήκε πρόσφορο έδαφος.

Τον Οκτώβριο του 1768, ξέσπασε ο πόλεμος ανάμεσα σε Ρώσους και Τούρκους. Ο Κοσμάς από το 1769 ως το 1770, βρισκόταν στην Αιτωλοακαρνανία. Ρώσοι πράκτορες είχαν ξεσηκώσει τους κατοίκους του Βάλτου και του Ξηρόμερου. Θερμόαιμοι απεσταλμένοι των Ορλόφ, ζητούσαν την κήρυξη επανάστασης. Πραγματικά, στα μέσα του 1769, η

επανάσταση ξέσπασε. Ίσως ο Κοσμάς πέρασε και στην Αχαΐα που είχε ξεσηκωθεί. Είναι γνωστή η κατάληξη των Ορλοφικών και το βαρύ τίμημα που πλήρωσε η Στερεά Ελλάδα και ο Μοριάς.

Έχοντας πάρει ενεργό μέρος στην επαναστατική κίνηση, ο Κοσμάς εγκαταστάθηκε στην Κεφαλλονιά από το 1770 ως περίπου το 1773 όπου «παρέδιδε μαθήματα» (Σ.Δεβιάζης, Περιοδικόν Εθνική Αγωγή, τόμος Ζ, σελ. 69, 1904).

Μετά την υπογραφή της συνθήκης Κιουτσούκ Καϊναρτζή(1774) και την παροχή γενικής αμνηστίας, επέστρεψε στην ηπειρωτική Ελλάδα και από εκεί έφυγε για την Κωνσταντινούπολη, όπου δεν βρήκε τον αδερφό του Χρύσανθο, ο οποίος από το 1769 ως το 1774, ήταν Σχολάρχης της πατριαρχικής Ακαδημίας, αλλά ως ρωσόφιλος και, πιθανότατα, ως αδελφός του Κοσμά, καταδιώχθηκε και κατέφυγε στη Νάξο.

«Δια τας καιρικές αταξίας και φόβους των τότε πολέμων λάθρα φυγών από βασιλεύουσαν ήρθεν εις Ναξίαν και ήρχισε να διδάσκει την γραμματικήν τέχνην». Ο Κοσμάς παρουσιάστηκε στο νέο Πατριάρχη Σωφρόνιο Β' και αφού του εξιστόρησε όλα όσα γίνονταν στην Ελλάδα, ζήτησε ανανέωση της άδειάς του.

Ο Πατριάρχης τον ευλόγησε και τον προέτρεψε να αναχωρήσει πρώτα για τα νησιά του Αιγαίου, που βρίσκονταν ακόμα σε αναβρασμό και στη συνέχεια να πορευτεί στη Μακεδονία και την Ήπειρο για να συνεχίσει το εθνοσωτήριο έργο του. Τον Σωφρόνιο, ο Κοσμάς τον θεωρούσε ευεργέτη του.

Η τρίτη περιοδεία του Κοσμά του Αιτωλού

Για τις δύο πρώτες περιοδείες του Κοσμά του Αιτωλού, οι πληροφορίες είναι συγκεχυμένες. Χρησιμοποιήσαμε, κυρίως, στοιχεία από το βιβλίο του Φάνη Μιχαλόπουλου «Κοσμάς ο Αιτωλός» (Εναλλακτικές Εκδόσεις). Για την τρίτη και τελευταία περιοδεία του, σαφώς υπάρχουν περισσότερα στοιχεία. Στις αρχές του 1775 λοιπόν, ο Κοσμάς εγκατέλειψε την Κωνσταντινούπολη και πήγε στα νησιά του Αιγαίου. «Περιήλθεν όλα σχεδόν τα Δουκάνησα διδάξας τους χριστιανούς να μετανοούν και να πράττουν έργα άξια της μετανοίας».

Δουκάνησα, ονομάζονταν τότε όλα τα νησιά του Αιγαίου. Περιηγήθηκε στην Πάρο, τη Μύκονο, τη Σέριφο, τη Μήλο και τη Νάξο,

όπου συνάντησε για τελευταία φορά τον αγαπημένο του αδελφό Χρύσανθο, ο οποίος, ακολουθώντας την προτροπή του είχε ιδρύσει σχολείο.

Χρύσανθος ο Αιτωλός

Να γράψουμε και μερικά στοιχεία για τον αδελφό του, Χρύσανθο τον Αιτωλό, μια πολύ σημαντική πνευματική μορφή του ελληνισμού της τουρκοκρατίας, ο οποίος έχει περάσει σε δεύτερη μοίρα λόγω του Κοσμά.

Ο Χρύσανθος ο Αιτωλός, όπως αναφέραμε σε προηγούμενα σημεία του άρθρου, είχε μεγάλη φήμη στην Κωνσταντινούπολη. Όταν έφτασε στη Νάξο, στο νησί δεν υπήρχε ελληνικό σχολείο. Αντίθετα, οι καθολικοί, επιδιώκοντας τον προσηλυτισμό των κατοίκων της, είχαν ιδρύσει σχολεία. Η άφιξη του Χρύσανθου ήταν πολύ σημαντική για το όμορφο κυκλαδονήσι. Η Μονή Αγίου Γεωργίου Γρόττας έδωσε τον χώρο για το σχολείο, τη «Σχολή της Ναξίας». Ο Χρύσανθος ήταν ο ιδρυτής και ο πρώτος διδάσκαλός της. Πολλοί μαθητές της έγιναν πατριάρχες, μητροπολίτες και σημαίνοντα στελέχη των κοινωνιών όπου ζούσαν. Η προσφορά του Χρύσανθου, ο οποίος πέθανε το 1785, στη Νάξο και γενικότερα στις Κυκλάδες, ήταν λοιπόν πολύ μεγάλη.

Μετά τη νέα αυτή παρένθεση, επανερχόμαστε στην τρίτη περιοδεία του Κοσμά του Αιτωλού. Από τη Νάξο, πήγε στο Άγιο Όρος. Περνώντας από τη Μονή Εσφιγμένου, που βρισκόταν σε οικτρή κατάσταση, είπε σε δύο μοναχούς που βρήκε εκεί : «Έχετε θάρρος, αδελφοί, η μονή θ' ανακαινισθεί και θ' ανεβεί εις υψηλόν κολοφώναν». Πραγματικά, αυτό έγινε 27 χρόνια αργότερα, το 1802! Από τον Άθω, πήγε στη Χαλκιδική, έπειτα στη Θεσσαλονίκη, στη Βέροια και τη Σιάτιστα. Στη συνέχεια κατευθύνθηκε προς τα βλαχοχώρια της Πίνδου και του Γράμμου, όπου ιδρύθηκαν αμιγώς ελληνικά σχολεία με δική του προτροπή. Από τα Γρεβενά, πήγε στην Καστοριά και έπειτα στην Κορυτσά, όπου προφήτευσε τον θάνατο του γιου μιας πλούσιας γυναίκας που δεν αποχωριζόταν τα στολίδια. Έπειτα πήγε στη Μοσχόπολη, που καταστράφηκε από τους Αλβανούς κατά τα Ορλοφικά.

Στην Ήπειρο η κατάσταση ήταν δραματική. Οι Τούρκοι πίεζαν τους Έλληνες ν' αλλαξοπιστήσουν. Άλλοι γίνονταν μωαμεθανοί κι άλλοι

ασπάζονταν τον καθολικισμό! «Ο χείμαρρος της εξωμοσίας ηπείλει να κατακλύσει ολόκληρον την Ήπειρον» (Π. Αραβαντινός, «Ιστορία του Αλή πασά», 1894). Σύμφωνα με τον Ζώτο Μολοσσό, είχαμε τότε μαζικούς εξισλαμισμούς στις περιοχές των Φιλιατών και του Μαργαριτίου (θυμηθείτε τους Τσάμηδες...). Σύγχρονος με τον Αραβαντινό κληρικός, ο Κονοφάος, γράφει : «Εάν ο ενάρτεος, ο ιεροδιδάσκαλος Κοσμάς, ο αληθής ομολογητής και μάρτυς, δεν ανεφάνετο τω τότε καιρώ κατ' εκείνα τα μέρη, ουδείς θα ευρίσκετο χριστιανός Έλλην εις εκείνα τα απόκεντρα και απόμονα». Ο Κοσμάς πήγε στο Δέλβινο, όπου συναντήθηκε με τον δεσπότη Ιωαννίκιο, με τον οποίο κατέστρωσαν το «σχέδιο δράσης» του Κοσμά. «Λέγεται ότι δύο ολοκλήρους ημέρας δεν εξήλθον εις την πόλιν, κεκλεισμένοι εντός δωματίου. Εκεί συνεκάλεσαν και άλλους ιερείς της επαρχίας και εξηγήθησαν δια την διδασκαλίαν του Ευαγγελίου εις τους Χριστιανούς» (Ν. Μυστακίδης, «Περί του Αγίου Κοσμά»).

Ο Κοσμάς αναχώρησε για τη Χειμάρρα κι από εκεί για το Αργυρόκαστρο. Εκεί οι προύχοντες και ο δεσπότης Δοσίθεος αντέδρασαν, ενώ οι Τούρκοι (!) παρακολούθησαν με θαυμασμό την ομιλία του. Το ίδιο είχε γίνει στο Δέλβινο, το ίδιο έγινε και στο Τεπελένι. Στη Βήσσανη (Πωγώνι Ηπείρου) τον υποδέχτηκαν εγκάρδια Έλληνες και Τούρκοι. Στη Δερβιτσάνη, κάποιος τον ειρωνεύτηκε. «Πήγαινε και στον δρόμο θα ανταμειφθείς», του είπε ο Κοσμάς. Πραγματικά, μόλις βγήκε από το χωριό, τον τραυμάτισε κάποιος εχθρός του!

Στο Δελβινάκι δεν τον υποδέχτηκαν καλά. Τον θεώρησαν όργανο των Τούρκων! Ακολούθως πήγε στην Παραμυθιά, το Μαργαρίτι και την Πάργα, όπου η βενετική εξουσία δεν αντέδρασε. Ακολούθως, πήγε στο Σούλι, όπου συνέστησε στους ντόπιους να τα 'χουν καλά με τους Τούρκους. Αυτό προκάλεσε την αντίδραση των Σουλιωτών. Ο Κοσμάς τους είπε : «Το ποδάρι μου εδώ δεν θα ξαναπατήσει. Κι αν δεν αφήσετε αυτά τα πράγματα που κάνετε, την αυθαιρεσία και τη ληστεία, θα καταστραφείτε». Βλέποντας μάλιστα όπλα που ήταν κρεμασμένα σ' ένα δέντρο, είπε: «Σε κείνο το κλαρί, που κρεμάτε τα σπαθιά σας, θα 'ρθει μέρα που θα κρεμάσουν οι γύφτοι τα όργανά τους» (Λέγοντας γύφτοι, εννοεί τους μουσικούς, τους οργανοπαίχτες).

Από το Σούλι πήγε στο Λούρο, στην Άρτα και έπειτα στο Ξηρόμερο. Επέστρεψε στο χωριό του, για τελευταία φορά, καθώς έμαθε ότι πέθανε ο πατέρας του.

Έφυγε, έπειτα, για την Άρτα, όπου οι κοτζαμπάσηδες και οι Εβραίοι δεν τον άφησαν να κηρύξει, καθώς ζητούσε η Κυριακή να είναι αργία και το παζάρι να γίνεται Σάββατο. Ήταν η αρχή των συγκρούσεών του με τους άρχοντες και τους Εβραίους. Οι πλούσιοι δεν ήθελαν αφύπνιση του κόσμου, τον οποίο εκμεταλλεύονταν, ενώ οι Εβραίοι θίγονταν οικονομικά. Στην έκδοση της «Αμαρτωλών Σωτηρίας» αναγράφεται ότι : «...και η γενεά αυτού ήταν Ανυφαντάδες. Μας τα είπεν με το ίδιο του το στόμα». Στην Πρέβεζα οι Βενετοί, οι προύχοντες και οι Εβραίοι δεν τον άφησαν να μιλήσει.

Αναχώρησε έπειτα για τη Λευκάδα και την Κεφαλλονιά, όπου, όπως είδαμε, είχε ζήσει για 3 χρόνια (1770-1773). Φαίνεται ότι είχε ονομαστεί γενικός αποστολικός ιεροκήρυκας της Ανατολικής Εκκλησίας (τιμή που μόνο σ' αυτόν και τον Οικονόμο τον εξ Οικονόμων είχε δοθεί). Πήρε την άδεια από τον τοποτηρητή του μητροπολίτη Κλαδά, να κηρύξει στο νησί. Η απήχηση που είχε το κήρυγμά του στο νησί ήταν συγκλονιστική. Όπως γράφει ο αριστοκράτης, μάλιστα, Λοβέρδος : «Άνθρωποι διαπράξαντες βαρέα εγκλήματα εφάινοντο κλαίοντες πικρώς τα αμαρτήματα αυτών και πανταχόθεν προσερχόμενοι εις εξομολόγησιν. Γάμοι διαλελυμένοι από πολλών ετών πάλιν απεκαθίσταντο. Πόρνοι εγκατέλειπον το αισχρόν αυτών έργον και επέστρεφον πλήρεις μετανοίας και σωφροσύνης. Δεσποινίδες πλούσιαι και καλαί τα πολύτιμα αυτών κοσμήματα εδωρούντο τοις πτωχοίς ή τοις ναοίς. Δίκαι κατέπαυσαν, Κλοπιμαία επεστράφησαν. Ύβρεις στενοχωρήθησαν...».

Ο Κοσμάς προφήτευσε πως στα Επτάνησα θα 'ρθουν οι κόκκινοι σκούφοι (οι Γάλλοι δημοκρατικοί) κι ύστερα οι Άγγλοι για 54 χρόνια κι ύστερα θα γίνουν ρωμέικα. Πραγματικά, τα Επτάνησα καταλήφθηκαν από τους Άγγλους το 1810 (εκτός από την Κέρκυρα που παραδόθηκε στον Κάμπελ το 1815) και ενσωματώθηκαν στην Ελλάδα το 1864!

Μετά την Κεφαλλονιά, πήγε στη Ζάκυνθο. Εκεί, ο μητροπολίτης Κουτούβαλης, πιεζόμενος από τους άρχοντες και τους Εβραίους,, έβγαλε «εκκλησιαστική επίκριση», ουσιαστικά δηλαδή αφορισμό

εναντίον του. Ο Κοσμάς αναγκάστηκε να φύγει και να επιστρέψει στην Κεφαλλονιά. Από εκεί πήγε στην Κέρκυρα, όπου του επετράπηκε να εκφωνήσει έναν μόνο λόγο. Χιλιάδες κόσμου είχαν συγκεντρωθεί για να τον ακούσουν. Όμως οι άρχοντες και οι Εβραίοι είχαν πληρώσει μπράβους για να δημιουργήσουν επεισόδια. Έτσι, σε κάποιο σημείο του κήρυγματος του Κοσμά, ξέσπασαν ταραχές, κατά τις οποίες μάλιστα σκίστηκε το πουκάμισο του αγίου. Ο κόσμος όμως υπερίσχυσε και οι μπράβοι απομακρύνθηκαν.

Ο γενικός προβλεπτής της Κέρκυρας, που μάλιστα είχε βάλει και κατάσκοπο, τον κόμη Δημήτριο Μαμωνά, για να επιτηρεί τον Άγιο, του ζήτησε να φύγει από το νησί. Έτσι, ο Κοσμάς αποβιβάστηκε στους Άγιους Σαράντα, όπου πήρε την άδεια από τους Τούρκους να συνεχίσει το κήρυγμά του.

Σε πολλά μέρη, βορειότερα από τον Αώο, όπως γράφει ο Ιωάννης Λαμπρίδης, ο κόσμος ήταν τόσο αμόρφωτος και αδαής, ώστε μάθαινε ότι φτάνει το Πάσχα, από τα κόκκινα αβγά που έβλεπε στις αγορές τη Μεγάλη Πέμπτη! Ο Κοσμάς πήγε στη Χειμάρρα, στα χωριά της Αυλώνας και την «παλαιά Άρτα», όπως γράφει ο Φ. Μιχαλόπουλος, απ' όπου προφήτεψε πως το όριο του ρωμείου θα είναι η Βωβούσα. Ο ποταμός Αώος δηλαδή. Στη συνέχεια (22 Αυγούστου 1777) έφτασε στο Μπεράτι. Εκεί, τα έβαλε πάλι με τους Εβραίους και ζήτησε τη μετάθεση του παζαριού τους το Σάββατο (από Κυριακή). Είπε μάλιστα στους χριστιανούς να μην εμπορεύονται μαζί τους και να τους θεωρούν εχθρούς της χριστιανοσύνης (Τρύφων Ευαγγελίδης, Χειρόγραφος Διδαχή).

Στο Μπεράτι έγινε ένα σημαντικό γεγονός. Ο πασάς της πόλης, Κουρτ, που είχε τη φήμη καλού και φιλόανθρωπου, ζήτησε να δει τον Κοσμά. Εντυπωσιάστηκε από αυτόν και του χάρισε ένα πολύτιμο σκαμνί για να διδάσκει από εκεί. Παράλληλα του χορήγησε άδεια να περιοδεύσει σε όλα τα χωριά της επαρχίας του. Στην επαρχία του Μπερατίου, από τους 180.000 κατοίκους, εκείνη την εποχή, γύρω στους 40.000 ήταν χριστιανοί. Το κήρυγμα του Κοσμά είχε ως αποτέλεσμα να σταματήσουν οι χριστιανοί ν' αλλαξοπιστούν. Σύμφωνα με την παράδοση, έφτασε ως τα περίχωρα της Κρόγιας,

πατρίδας του Σκεντέρμπεη. Μέχρι εκεί υπήρχαν ελληνικοί συνοικισμοί!

Συνέχισε τις διδαχές του στο Πόγραδετς, στην Κορυτσά και στο τρίγωνο Μοναστήρι – Αχρίδα – Καστοριά. Κατέβηκε στα Γρεβενά, πέρασε στη Θεσσαλία κι έπειτα στο Μέτσοβο, τα Ζαγοροχώρια, τη Ζίτσα και τα Γιάννενα. Εκεί, ο μητροπολίτης και οι Εβραίοι επηρέασαν την τουρκική διοίκηση της πόλης, που δεν τον αφήνει να κηρύξει μέσα στην πόλη. Οι Εβραίοι τον συκοφαντούν στον πασά της ως αντάρτη που προσπαθεί να ξεσηκώσει «τους ραγιάδες εναντίον των Τούρκων», ως όργανο των Ρώσων, καθώς είχε πάρει μέρος στα Ορλοφικά κλπ. Ο πασάς δεν πείστηκε και τον άφησε ελεύθερο. Συνέχισε την περιοδεία του στην Ήπειρο. Στους Φιλιάτες, πρώτοι οι αγάδες πήγαν να δουν τον άγιο και να ακούσουν τη διδαχή του.

Στο Λυκουρίσι, κάποιος Τούρκος πήρε τον σταυρό που είχε στήσει ο Κοσμάς και τον έκανε κρεβάτι του. Λίγο πριν ξαπλώσει, έγινε φοβερός σεισμός, που δεν τον άφησε για πολλή ώρα να σταθεί στα πόδια του. Μετά από αυτό, ο Τούρκος έστησε πάλι τον Σταυρό και κάθε μέρα πορευόταν ως αυτόν «και τον εφίλει με μεγάλη ευλάβειαν».

Σε γράμμα του στον αδελφό του, Χρύσανθο, με ημερομηνία 2 Μαρτίου 1777, γράφει ότι περιόδευσε σε 30 επαρχίες, ίδρυσε 10 ελληνικά σχολεία και 200 για κοινά γράμματα. Από την Παραμυθιά, που γράφτηκε αυτή η επιστολή, συνέχισε την περιοδεία του στην Ήπειρο. Στα Τσαραπλανά (Βασιλικό, γενέτειρα του αείμνηστου Πατριάρχη Αθηναγόρα), ακουμπώντας στη σχισμάδα ενός πελώριου πλατάνου, είπε : «Τα βάσανα είναι ακόμη πολλά. Θυμηθείτε τα λόγια μας. Προσεύχεσθε, ενεργείτε και υπομένετε στερεά. Έως ότου να κλείσει αυτή η πληγή του πλάτανου στο χωριό σας, θα είναι σκλαβωμένο και δυστυχισμένο». Η σχισμή έκλεισε το 1912! (Εφημερίδα «Ήπειρος», έτος Ε΄, Περ. Β΄).

Στα Γιάννενα, πάλι δεν ήταν ευπρόσδεκτος. Το παζάρι μεταφέρθηκε οριστικά Σάββατο και οι Εβραίοι δέχτηκαν μεγάλο οικονομικό πλήγμα. Αποφάσισαν λοιπόν να τον εξοντώσουν. Δωροδότησαν τους πασάδες των γύρω περιοχών. Ανάμεσα σ' αυτούς

και τον παλιό του φίλο Κουρτ πασά, στον οποίο έδωσαν «πενήντα σακούλες άσπρα» (άσπρα = χρήματα, συν. ασημένια).

Έτσι, έξω από το Τεπελένι, οι Τούρκοι της πόλης προσπάθησαν να κακοποιήσουν τον Κοσμά, που πρόλαβε και μπήκε στην πόλη ζητώντας άσυλο. Από ένα αρχοντικό πρόβαλε η Χάμκω, η μητέρα του, φυγόδικου τότε, Αλή πασά, που έβαλε τον άγιο σπίτι της. Σε λίγο, εμφανίστηκε κι ο φοβερός και τρομερός γιος της. Ο Κοσμάς προέβλεψε το μέλλον του με θαυμαστή ακρίβεια. «Και στην Πόλη θα πας... μα με κόκκινα γένια», του είπε, αποχαιρετώντας τον την επόμενη μέρα. Ο Αλή πασάς δεν κατάλαβε τι ακριβώς εννοούσε ο άγιος. Έτρεφε μεγάλη εκτίμηση γι' αυτόν ως το τέλος της ζωής του.

Το μαρτυρικό τέλος του Κοσμά του Αιτωλού.

Ο Κοσμάς κατευθύνθηκε προς το Μπεράτι κι από εκεί στο Κολικόντασι, όπου ίδρυσε το τελευταίο σχολείο. Όμως, οι άνθρωποι του Κουρτ πασά παραμόνευαν. Καθώς κήρυττε, τον πλησίασαν και τον πήραν για να τον οδηγήσουν στον χότζα του Κουρτ. Αποκαλυπτική είναι η μαρτυρία του μαθητή του, Ζήκου Μπιστρέκη, αναγνώστη (τίτλος κατώτερου κληρικού), που τον ακολούθησε ως το τέλος. Ο Κοσμάς, ο Μπιστρέκης και δύο ιερείς (να σημειώσουμε ότι ήδη από το 1776-1777, ο Κοσμάς συνοδευόταν στα κηρύγματά του από κληρικούς, συχνά ως και 40!) πήγαν στο κονάκι του χότζα, όπου βρίσκονταν περίπου 15 «ασεβείς». Ο χότζας του ζήτησε να περιμένει να τον οδηγήσουν στον Κουρτ, ο οποίος ήθελε, υποτίθεται, να τον ρωτήσει κάποια πράγματα. Όλο το βράδυ παρέμειναν στο κονάκι.

Την αυγή ξεκίνησαν για το Μπεράτι. Οι «ασεβείς», κατά τον Μπιστρέκη, ήταν επτά. Στη θέση Μπουγιαλή, κοντά στον ποταμό Αώο, σταμάτησαν και είπαν στον Κοσμά να προετοιμαστεί για το τέλος του. Ο άγιος προσευχήθηκε, οι δήμιοι τον οδήγησαν κοντά σ' ένα δέντρο και ζήτησαν να του δέσουν τα χέρια, όμως ο Κοσμάς είπε ότι δεν θ' αντισταθεί. Ακούμπησε το κεφάλι του στο δέντρο και, αφού έδεσαν γύρω από το λαιμό του ένα σχοινί, το έσφιξαν. Ο Κοσμάς άφησε την τελευταία του πνοή. Γύμνωσαν το σώμα του «από όλα τα φορέματα όπου είχε, έξω από ένα παλαιοβράκι όπου δεν του το έβγαλαν και τον έριψαν εις το ποτάμι».

Ήταν 24 Αυγούστου 1779, ημέρα Σάββατο.

Μόλις μαθεύτηκε η δολοφονία του, οι χριστιανοί, με δίχτυα και καμάκια, προσπάθησαν να ανασύρουν το άψυχο σώμα του από το ποτάμι. Ένας ιερέας, που λεγόταν Μάρκος, μ' ένα μονόξυλο έκανε το σταυρό του. Τότε (ο Κοσμάς) «ευθύς εφάνη εις το νερόν ορθός, και τον επήρεν, και τον πηγαίνει εις την εκκλησίαν ευθύς εις Κολικόντασι και ήτον κοντά βράδυ και τον έψαλαν και τον έθαψαν και ημάς μας εφύλαγον», γράφει ο Μπιστρέκης.

Όλες οι πηγές συμφωνούν ότι αυτοί που δωροδόκησαν τον Κουρτ πασά (με 20.000 γρόσια, κατά το ανέκδοτο χειρόγραφο της βιβλιοθήκης Πειραιώς, με 50 πουγκιά άσπρα, όπως αναφέραμε παραπάνω) για να σκοτώσει τον Κοσμά, ήταν οι Εβραίοι. Θίγονταν οικονομικά από τα κηρύγματα του Κοσμά. Όπως γράφει ο Φ. Μιχαλόπουλος, «Τι σημασία είχε η ζωή ενός ραγιά για ένα πανίσχυρο Τούρκο που δέσποζε από το Τεπελένι μέχρι τα Τίρανα;». Το ίδιο κατηγορηματικός είναι ο Κώστας Σαρδελής, στο βιβλίο του «Κοσμάς ο Αιτωλός: Ο Προφήτης του Γένους»: «Οι Εβραίοι είναι οι αυθεντικότεροι εκφραστές του κεφαλαιοκρατικού πνεύματος. Η τοκογλυφία και η αθέμιτη συναλλαγή οργιάζουν. Οι Εβραίοι πληρώνουν, φυσικά, τεράστια ποσά για να έχουν τις «διευκολύνσεις» αυτές από τους καταχτητές. Έχουν εισβάλει παντού, ως προμηθευτές των Σουλτάνων, η δύναμή τους είναι μεγάλη. Στην πραγματικότητα, υπήρχε συγκυριαρχία».

Ως πρόσχημα χρησιμοποιήθηκε η κατηγορία πως ο Κοσμάς ξεσήκωνε τους Έλληνες εναντίον των Τούρκων, καθώς και ότι οι κάμποι της περιοχής του Μπερατίου έμεναν ακαλλιέργητοι λόγω του ότι χιλιάδες κόσμου τον ακολουθούσαν και τα δημόσια ταμεία έχαναν πολλά έσοδα!

Θα κλείσουμε το άρθρο αυτό, με κάτι που βλέπει για πρώτη φορά το φως της δημοσιότητας.

Ο συνταξιούχος γυμνασιάρχης Βαγγέλης Πριώνης, από την Καστάνιανη Πωγωνίου, ένας ευρυμαθής άνθρωπος, που είχε διαβάσει γύρω στα 50(!) βιβλία για τον Κοσμά τον Αιτωλό, έλεγε ότι αναμφίβολα οι Εβραίοι δωροδόκησαν τον Κουρτ πασά, γιατί θίγονταν οικονομικά από τα κηρύγματα του Κοσμά. Ο Κουρτ, ήταν αρχικά διστακτικός, ωστόσο στη συνέχεια δέχτηκε, αφού πληρώθηκε αδρά, να

διατάξει τη δολοφονία του Κοσμά. Ο Βαγγέλης Πριώνης, τόνιζε επίσης τις αντιδράσεις από τους επισκόπους των περισσότερων περιοχών απ' όπου περνούσε ο Κοσμάς και αποκάλυψε ότι ο άγιος, είχε επισκεφθεί δύο φορές την ακριτική, σήμερα, Καστάνιανη. Αναφέρθηκε μάλιστα, σε μία άγνωστη προφητεία του :« Όταν ξεραθεί αυτός εδώ ο γκρέμιθας (το φυτό τερέβινθος, η αγριοφιστικιά), θα γίνει μεγάλος πόλεμος και όταν ο γκρέμιθας βγάλει πάλι φύλλα, ο πόλεμος θα τελειώσει». Ο γκρέμιθας, που υπάρχει μέχρι σήμερα στην Καστάνιανη, με φύλλα, ξεράθηκε το 1940 και τα φύλλα του «βγήκαν» πάλι το 1945! Είναι μια μαρτυρία που ακουγόταν από τους Καστανιανίτες στο παρελθόν.

Αυτή ήταν μια εκτενέστατη, πιστεύουμε, βιογραφία του Αγίου (από το 1961) Κοσμά του Αιτωλού. Εστίασαμε κυρίως στις περιόδους του, με άγνωστα στοιχεία.

Μιχάλης Στούκας / <http://www.protothema.gr/>